

Taksim Türk belâgatında Arap belâgatından biraz farklı şekilde ele alınmıştır. Ayrıca bu sanatın "cem' maa't-taksim" ve "cem' maa't-tefrîk ve't-taksim" sanatları ile bir arada bulunması söz konusudur (bk. CEM'; TEFRİK). Birincisine, "Gün gibi doğup o şem'-i rahmet-fânûs / İ'câz tev'em olduğun gördü nüfûs // Çün arz-ı sanem yıkıldı Tâk-ı Kısra / Çün düde-i küfr söndü nâr-ı mecûs" beyitleri, ikincisine Süleyman Paşa'nın, "Leb-i yâre akîk-i nâb dedim / Mu'teriz oldular bütün yâran // Dediler seng-pâre-i Yemen o / Bu ise gerd-i çeşme-i hayvan" dörtlüğünün ilk iki mısraı cem' ve tefriki, diğer mısralar taksime örnektir. *Ta'lim-i Edebiyyât*'ta Recâizâde Mahmud Ekrem tensik ve taksimden tekellüfsüz bir şekilde kullanılması gereği üzerinde önemle durmuş, sıfatların tabilikten uzaklaşmadan sıralanması halinde bu sanatın makbul olacağı, sanat göstermek amacıyla ilişkili ilişkiz biçimde ardarda sıralanmasının makbul sayılmayacağını söylemiştir. Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmaniyye*'de sanâyi-i lafziyye ve ma'nevîyye konuları arasında tensik ve taksimi zikretmemesi dikkat çekicidir. Reşid Paşa ve Muallim Nâci de yalnız tensike yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fuzûlî, *Hadikatü's-süeda* (haz. Şeyma Güngör), Ankara 1987, s. 144; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 330-331; Muallim Nâci, *İstihâat-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 235; a.m.f., *Edebiyat Terimleri: İstihâat-ı Edebiyye* (nşr. M. A. Yekta Saraç), İstanbul 1996, s. 164, 183-184; Diyarbekirli Said Paşa, *Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1305, s. 355; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, İstanbul 1989, s. 286-287; Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara 1996, s. 301-302.

MUSTAFA UZUN

TAKSİM

(التقسيم)

Bir kavramın içeriğinin bölümlerine ayrılması şeklindeki zihinsel işlem için kullanılan mantık terimi.

Mantıkçılar iki tür taksimden söz eder. Birincisi tümelin tikellere, ikincisi bütünün parçalarına bölünmesidir. Bunlardan ilkinen nitelikle, ikincisine nicilikle ilgili taksim veya mantıkî ve riyâzî taksim adı verilir. Riyâzî taksim de birbirine eşit ya da benzer olan, eşit yahut benzer olmayan şekilde ikiye ayrılır. 10'un 5 eşit parçaya bölünmesi birinciye, bedeninin organlarına bö-

lünmesi ikinciye örnektir. İbn Sînâ ikinci tür bölmeye "teşrîh" adını verir (*Kitâbü's-Şifâ: İl. Analitikler*, s. 253). Bazan zayıf bir kıyas, bazan da eksik bir betime benzetilen mantıkî taksim "ya ... ya da" veya "bir kesimi ... dir ve bir kesimi ... dir" eklemeleriyle yapılır. Taksime konu olan tümel şeyler cins, bölme sonucu elde edilen tümeler türlerdir. Cinsi türlere bölüne ayrıncı denir. Cinsi türlere bölen ayrıncılara türün kurucusu olmasına kıyasla "mukavvim", cinsi türlerine bölmesine kıyasla "mukassım" denir (Fârâbî, *el-Elfâzû'l-müsta' mele*, s. 82; İbn Sînâ, *el-İşârât ve't-tenbihât*, s. 14; Nasîrüddîn-i Tûsî, s. 54).

Mantıkî taksimde uyulması gereken bazı ilkeler bulunmakta olup bunlara uyulduğu takdirde beklenen yarar elde edilir. Taksimde bölmeye en genel cinsten başlanır ve birbirine karşı olan ayrımlarla sürdürülür. Ayrıca taksim temel ayrımlarla yapıp dikey ve yatay biçimde sürdürülmesi, arada boşluk bırakılmamalıdır. Son türde bölme işlemini durdurmalı, türün altındaki kişilere geçmemelidir. Taksim yoluyla bir şey ne tanımlanır ne de kanıtlanır; çünkü taksim tarif ve kıyas değildir. Kıyas gibi sûrî olmadığı için zorunlu sonuç vermez. Yine cins ve fasıl taksim yöntemiyle elde edilmez. Ayrıca bir şeyin zatî-arazî olup olmadığı taksim yoluyla açıklanamaz. Bununla birlikte kurallarına uygun yapılan taksimden tanımda bazı yararları vardır; tanımlanacak türe ulaşmayı sağladığı için tanımlı kolaylaştırır; zihni uyararak genel ve özel yüklemelerin hangileri olduğunu gösterir; tanımda cins ve fasıl belli bir düzene göre türe yüklem yapılmasını sağlar. Kurucu ayrımları bir araya getiren taksim mahiyete dahil olan hiçbir şeyi dışarıda bırakmaz. Taksimden bu yararları olumlama şeklinde değil zihni uyarma tarzındadır. Bunun yanında taksim bir konuyu anlama ve ezberleme işini kolaylaştırır. Taksim tür seviyesinde bırakılmayıp türün bireyleri üzerinde de sürdürülürse ortaya çıkan bölümlere sınıf, yapılan işleme de sınıflandırma denilir. Ancak tanımda türün altındaki sınıf ve bireyler dikkate alınmaz. Tıpkı insan türünün Türkler'e ve Rumlar'a yahut erkek ve dişiye bölünmesi gibi deyim olarak bu bölümlere sınıf adı verilmesi bunların cinslere ve türlere benzemediğini belirtmek içindir (Nasîrüddîn-i Tûsî, s. 53; Kutbüddin er-Râzî, s. 193).

Mantıkçıların çoğu çalışmalarında taksimle tasnif arasındaki ayırımı yer vermez. Halbuki cinsin bölümleri olan türler arasında mahiyet farkı bulunmasına kar-

şılık türün sınıfları arasında mahiyet değil derece veya basamak farkından söz edilebilir. Diğer bir husus, cinsin türlere bölünmesinde belli bir zorunluluk varken türün sınıflara ayrılması büyük ölçüde itibardır, tasnifi yapanın isteğine bağlıdır. Tür tasnif edilirken istenilen genel araz veya hâsse ölçü olarak kullanılabilir, dolayısıyla hiçbir sınıflama zorunlu değildir. Mantıkçıların üzerinde durmadıkları diğer bir husus sınıflara ayırmanın yalnızca tür içinde değil cins içinde de yapılabileceğidir. Meselâ canlıların omurgalı omurgasız, ayakları olan ve olmayan sınıflarına ayrılması gibi. Kısaca özne olan şeyler kişiler, sınıflar, türler ve cinsler şeklinde dörde ayrılır (Kutbüddin er-Râzî, s. 193).

Taksim yoluyla bir tanım yapılmadığı ve bir kanıt söz konusu olmadığı için Eflâtun'a ait olan bu uygulama (Fârâbî, *Şerhu'l-İbâre*, s. 150; Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib, s. 101-103), başta mantığın kurucusu Aristo ve onu izleyen İbn Sînâ gibi önemli mantıkçılar tarafından eleştirilmiştir. Zira bölme yoluyla ne bir tasavvur ne de tasdik elde edilir. Bu sebeple pek çok mantıkçı kitabında taksime yer vermemiştir. Aristo ve İbn Sînâ'dan farklı olarak taksim yöntemini olumlu olarak Fârâbî, *el-Elfâzû'l-müsta' mele il'l-mantık*'ta taksimle ilgili önemli açıklamalar yapar. Ayrıca Fârâbî'ye göre açıkça görünmese de Aristo çalışmalarında taksim yöntemini kullanmıştır. Bu konuda Eflâtun'la Aristo arasında ilkeler ve amaçlar bakımından fark yoktur (Fârâbî, *el-Cem'*, s. 87-88). Dolayısıyla taksim bilinenden bilinmeyene götüren yollardan biridir (Sâvî, s. 50). Gelenbevî, *Risâle fi Ma'ne't-taksim* adlı eserinde bir mantık terimi olarak taksimi tanıtmıştır (*DİA*, XIII, 554).

BİBLİYOGRAFYA :

Aristo, *Kitâbü'l-Kıyâs (en-Naşşû'l-kâmil li-Mantıkî Aristû)* içinde, nşr. Ferid Cebr, Beyrut 1999, I, 291-293; a.m.f., *Kitâbü'l-Burhân (a.e. içinde)*, I, 562-565, 594; Fârâbî, *Şerhu'l-İbâre* (nşr. W. Kutsch - S. Marrow), Beyrut 1986, s. 150; a.m.f., *el-Cem' beyne re'yeyi'l-hakimeyn* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1986, s. 87-88; a.m.f., *el-Elfâzû'l-müsta' mele fi'l-mantık* (nşr. Muhsin Mehdi), Beyrut 1404, s. 82-83, 87, 92-93; İbn Sînâ, *eş-Şifâ el-Mantık (4)*, s. 455, 458, 459; a.m.f., *Kitâbü's-Şifâ: İl. Analitikler* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 247-254; a.m.f., *el-İşârât ve't-tenbihât: İşâretler ve Tembihler* (nşr. ve trc. Ali Durusoy v.dğr.), İstanbul 2005, s. 14; Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib, *Teşirü Kitâbi İşâgüci li-Furfuryûs* (nşr. Kwame Gyekye), Beyrut 1986, s. 24, 44, 101-103, 211; İbn Hazm, *et-Takrîb li-haddi'l-mantık (Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelûsi)* içinde, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1983, IV, 116; Ömer b. Sehlân es-Sâvî, *el-Besâ'irü'n-naşriyye fi 'ilmi'l-mantık* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1993, s. 50;

Fahredden er-Râzî, *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât* (nşr. Ali Rızâ Necefzâde), Tahran 1384 hş., s. 200; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Esâsü'l-İktibâs fi'l-mantık* (trc. Molla Hüsrev, nşr. Hasan eş-Şâfî – M. Saîd Cemâleddin), Kahire 1999, s. 45, 53-54; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrîrü'l-kavâ'idü'l-mantıküyye fi şerhi'r-risâleti's-Şemsüyye* (nşr. Muhsin Bîdârfar), Tahran 2007, s. 193.

ALİ DURUSOY

TAKSİM

(تقسيم)

Türk müzikisinde bir form.

Herhangi bir saz veya ses tarafından bir usule bağlı kalmadan bir veya daha çok makamda icracının o andaki ilhamı ile irticâî (doğaçlama) olarak yaptığı melodik seyre, gezintiye verilen isimdir. İnsan sesiyle aynı şartlarda yapılan güfteli melodik gezintiye “sesle taksim etmek” denilmiş, ancak bu hususta “gazel” kelimesi daha çok tutulmuş ve taksim genellikle saz eseri formunun adı olmuştur. Bu konuda her ne kadar doğru ifade “taksim etmek” ise de “taksim yapmak”, yaygın biçimde daha çok kullanılmaktadır. Forma bu adın verilmesinin sebebi makamları icracının ayrı ayrı belirtmesidir. Taksim umumiyetle bir tek saz tarafından icra edilirse de ikili, üçlü saz gruplarında da yapılabilir. Gazel mısraları arasında o esnada bulunulan makamda bir saz tarafından taksim yapılır. Türüne göre taksim tek makamlı olabileceği gibi çok makamlı da olabilir, dolayısıyla süresi türe göre değişir.

Taksim çeşitleri genelde şunlardır: 1. Giriş taksimi. Bir faslın veya Türk müzikisi programının başında o faslın veya programda okunacak eserlerin makamına kulakları alıştırmak için yapılır. Bunlar daha çok tek makamlı, bazan da ilk makama dönmek şartıyla iki makamlı kısa taksimlerdir. 2. Ara taksimi. Bir faslın ortasında bir saz tarafından yapılan ve faslın makamından başlanıp birkaç makam dolaşıldıktan sonra tekrar fasıl makamına dönülerek karar edilen taksimlerdir. 3. Geçiş taksimi. Aynı makamdaki eserler arasında yapılan taksim türüdür. Bu taksimde bir makamdan diğerine geçilirken kulakların tedirgin olmaması için yakın makamlardan yararlanılır ve kulaklar alıştırmak için yeni makamda karar edilir. 4. Konser taksimi. Bir konserin belli bir bölümünde bir saz tarafından yapılan ve icracının istediği makamdan başlayarak istediği kadar makamda gezindiği taksim türüdür ve süresi icracıya bağlıdır. Karar ya ilk ma-

kama dönülerek veya icracının istediği diğer bir makamda yapılabilir. 5. Fihrist taksimi. Bir çeşit sözsüz “kâr-ı nâtık” olup bir makamdan -genellikle rast- başlanılarak yakın-uzak bilinen pek çok makama geçildikten sonra yine ilk makama dönmek suretiyle yapılan taksimdir. Bu tür taksimin süresi çok uzun olur. Fihrist taksimi yapabilecek icracının çok iyi makam bilgisine ve geçki tekniğine sahip olması gerekir. 6. Sualli-cevaplı taksim. Klasik taksim tarifine uymayan bu tür taksimlerde iki veya daha çok sazın sualli-cevaplı taksim yapması söz konusudur. Bunlarda bir saz bir makamda kısa bir taksim yapar, diğer bir saz yine aynı şekilde kısa bir taksimle buna cevap verir ve taksim böylece devam eder. Bu taksimde de çeşitli makamlara geçkiler yapıldıktan sonra genellikle ilk makama dönülerek karar edilir.

Taksim bir çeşit irticâî bestekârlıktır. Bu sebeple icracının, kabiliyetinin yanı sıra makam geçkilerinde kulağı tedirgin etmeden cezbedici nağmeler kullanabilmesi için sazına çok hâkim olması, ayrıca makam bilgisine tekniğinin kuvvetli olması gerekir. Taksim farklı kabiliyet gerektiren bir icradır. Sözü edilen hususlara sahip bulunduğu halde hiç taksim yapamayan kişilerin yanında yine çok iyi bestekâr olmalarına rağmen iyi taksim yapamayan, buna karşılık bestekârlıkla ilgisi bulunmadığı halde çok güzel taksimleriyle tanınan sanatkârlar vardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sazlayan nota neşriyatı çerçevesinde bazı saz icracılarının taksimleri notaya alınıp yayımlanmıştır. Müsiki tarihinde taksimleriyle en çok tanınan ve taksimleri plaklarla bugüne ulaşan kişi Tanbûrî Cemil Bey'dir. Yakın tarihte ise Kemânî Sadî İşılay, Hakkı Derman ve Nubar Tekyay, Neyzen Niyazi Sayın ve Aka Gündüz Kutbay, Üdî Yorgo Bacanos, Kanûnî Ahmet Yatman, Tanbûrî Ercüment Batanay ve Necdet Yaşar güzel taksimleriyle tanınmış sanatkârlardır. Günümüzde bunlardan sadece Niyazi Sayın ile Necdet Yaşar hayattadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *Kitâbü'l-İlmü'l-müsiki alâ vechi'l-hurûfât: Müsikiyi Harflerle Tesbît ve İcrâ İlmînin Kitâbı* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2001, I, 126-127, 172; Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Müsiki*, İstanbul 1321, s. 23; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Müsiki*, İstanbul, ts., III, 53-54; W. Feldman, *Music of the Ottoman Court*, Berlin 1996, s. 285-294; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Müsiki Nazariyatı ve Üslûleri Kudüm Velueleleri*, İstanbul 2006, s. 97-98; E. Neubauer, “Taksim”, *El*² (İng.), X, 143-144.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

TAKSİM SULARI

İstanbul'un
Galata-Taksim tarafına
su getiren
tarihî şebeke.

İstanbul'un tarihî yarımadasının suyunu temin eden ve Roma devrinde yapılmış olan bütün isâlelerin sur dışında kalan bölümleri, VII. yüzyıldan itibaren Balkanlar'dan gelerek şehri kuşatan çeşitli kavimler tarafından tamamen tahrip edilmişti. Fâtih Sultan Mehmed, fetihten hemen sonra şehrin suyunun birkaç küçük isâle ile sarnıçlardan sağlandığını görünce eski isâlelerin tamir edilip genişletilmesini ve yeni isâlelerin yapılmasını emretti. Fâtih zamanında dört yeni isâle yapıldı ve bir Roma isâlesi tamir edildi. 1453-1755 yılları arasında Halkalı köyü ile Cebeciköy arasındaki araziden gelen ve Halkalı suları diye anılan on altı bağımsız isâle hattı yapılarak şehirde 435 yere su aktıldı. Ayrıca Kanûnî Sultan Süleyman tarafından Belgrad ormanlarından su getiren Kırkçeşme tesisleri 1563 yılında yapılmış şehir bol suya kavuştu ve 580 yere su verildi.

Fâtih Sultan Mehmed'den sonraki devirlerde Haliç'in kuzeyindeki bölgenin su ihtiyacı küçük menbalardan beslenen çeşmelerden ve bazı isâlelerden karşılanıyordu. Galata Mevlevihânesi'nin suyunu temin eden ve Levent Çiftliği'ndeki iki menbadan beslenen isâle hattı, Kasımpaşa'nın suyunu sağlayan isâle hattı ve Kâğıthane menba suyunu getiren isâle hattı bu bölgedeki isâlelerin en önemlilerindendi. Boğaz kıyılarında inşa edilen yeni köşkler

Taksim Suyu tesislerinden Vâlide Bendi – Bahçeköy

